

DESTÜRÜ'İ-KÂTİB

(دستور الكاتب)

Şems-i Münşî'nin
(ö. 777/1375'ten önce)
inşâ sanatı ve münşilerin
görevlerine dair eseri
(bk. ŞEMS-İ MÜNŞİ).

DESÜKİYYE

(الدسوقيه)

Burhânüddin İbrâhim b. Ebû'l-Mecd
Abdülazîz ed-Desûkî'ye
(ö. 676/1277)
nisbet edilen bir tarikat.

Daha çok Mısır ve Sudan'da yaygınlık kazanan Desûkiyye tarikatı Burhâniyye veya Burhâmiyye adlarıyla da tanınır. Nitekim Harîrîzâde tarikatı "Burhâniyye" maddesinde ele almıştır (*Tibyân*, I, vr. 110^a vd.). Tarikat mensuplarına genellikle Berâhime veya Berâhimîyyûn (İbrâhimîler) adı verilmiştir.

Rifâiyye tarikatını Mısır'da yayan Şeyh Ebû'l-Feth el-Vâsîrî Desûkî'nin dedesidir; bu bakımdan Desûkiyye'nin Rifâiyye ile ilgisi vardır. Ayrıca âdâb ve erkânındaki ortak noktalar sebebiyle Bedeviyye, Şâzeliyye ve Medyenîyye tarikatları ile de münasebeti bulunduğu gibi Desûkiyye'yi Bedeviyye ve Şâzeliyye'nin bir kolu sayanlar da vardır (bk. Zebîdî, s. 19).

Cehri zikir, ibadete düşkünlük, şeriat ve tarikat hükümlerine sıkı bir şekilde bağlılık, evliyanın ahlâkını örnek almak, beşerî arzulara şiddetle karşı koyarak nefsi öldürmek Desûkiyye tarikatının esasları olarak kabul edilir. Genellikle yeşil elbise giyen tarikat mensupları tilâvet ve zikir meclislerinde "yâ dâim" zikrini sık sık tekrar ederler. İbrâhim ed-Desûkî tarikatında semâa yer vermediği ve semâi reddettiği halde halifeleri semâi ve mevlid âyinlerini tarikatlarının bir esası haline getirmişlerdir (bk. Âmir en-Necâr, s. 265).

Desûkiyye tarikatı Şehâbeddin Ebû'l-Abbas Ahmed b. Osman eş-Şernûbî'ye (ö. 994/1586) nisbet edilen Şernûbiyye, Sâlih Âşûr el-Mağribî'ye nisbet edilen Âşûriyye, Ebû Sâlim et-Tâzî'ye nisbet edilen Tâziyye ve Celâleddin es-Süyûtî'ye nisbet edilen Süyûtîyye adlı dört kola ayrılmıştır. Harîrîzâde *Tibyân*'da bu kolların her birinin Desûkî'ye ulaşan silsilelerini kaydetmiştir. Ayrıca çağdaş Mısır kaynaklarında tarikatın Şehâbiyye adlı bir kolu olduğu söylenmekte, ancak

silsilesi verilmemektedir. Desûkiyye'nin Şernûbiyye ve Şehâbiyye kolları günümüzde Mısır'da faal tarikatlar arasında yer almaktadır. Desûkiyye bugün Mısır'ın yanı sıra Suriye, Küveyt, Ebûzabî (Abudabi), Dubâi ve Sudan'ın Hartum şehrinde faaliyetlerini sürdürmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Zebîdî, *İk'd*, s. 19; Harîrîzâde, *Tibyân*, I, vr. 110^a-127^b, 209^b-210^a; II, vr. 181^b-185^a; A. Le Chatelier, *Les Confréries Musulmanes du Hedjaz*, Paris 1887, s. 190-194; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, I, 253-258; Seyyid Üveys, *el-İbdâ'u's-şekâft 'alâ t'arikatî's-şâfiyye*, Kahire 1981, s. 190; Âmir en-Necâr, *e't-Turuku's-şâfiyye ft Mısır*, Kahire 1983, s. 261-265; F. De Jong, "Les confrères mystiques musulmanes an machreq arabe", *Les ordres mystiques dans l'Islam*, Paris 1986, s. 211, 214, 231.

MEHMET DEMİRCİ

DESÜKÎ, İbrâhim b. Abdülazîz

(إبراهيم بن عبد العزيز الدسوقي)

Burhânüddin İbrâhim b. Ebû'l-Mecd
Abdülazîz ed-Desûkî
(ö. 676/1277)

Mutasavvıf,

Desûkiyye tarikatının kurucusu.

633'te (1235) Aşağı Mısır'daki Markus'ta doğdu. 644 (1246) veya 653'te (1255) doğduğuna dair rivayetler de vardır. Ömrünün çoğunu aynı bölgedeki Desûk (Düsük, Disük) kasabasında geçirdiğinden Desûkî nisbesiyle ve Ebû'l-Ayneyn unvanıyla tanındı. Babası Ebû'l-Mecd Abdülazîz, Rifâî şeyhlerinden Ebû'l-Feth Ebû'l-Ganâim el-Vâsîrî'nin damadı ve halifesiydi. Pek çok velî gibi onun şeceresi de Hz. Hüseyin'e bağlandığı için seyid kabul edilmektedir.

İbrâhim ed-Desûkî öğrenimine Desûk'ta başladı; Kur'an'ı ezberledi; Şâfiî fıkhi okudu. Sonra babasından Rifâiyye hırkasını giydi. Daha sonra Sühreverdi şeyhlerinden Necmeddin İsfahânî'ye intisap etti. Şâzeliyye tarikatına da sülûk eden Desûkî'nin ayrıca Ebû Medyen el-Mağribî'ye ulaşan bir silsilesi daha vardır. Bütün bunlar onun Rifâiyye, Sühreverdiyye, Şâzeliyye gibi tarikatları yakından tanıdığını ve bunlardan nasip aldığını gösterir.

Mutasavvıflar tarafından dört büyük kutubdan biri olarak kabul edilen Desûkî (diğer üçü Abdülkâdir-i Geylânî, Ahmed er-Rifâî, Ahmed el-Bedevî'dir) yirmi yıl kadar halvethânesinde mücadele ve tefekkürle meşgul oldu. Babasının cenaze namazını kılmak için çıktığı bu hal-

vethâneye tekrar dönmek istediye de dostlarının ricası üzerine bundan vazgeçti. Hayatta iken etrafında toplanan müridleri, kendisinin kırk üç yaşında vefatından sonra halifesi ve kardeşi Şeyh Mûsâ'ya tâbi olup onun tasavvuf anlayışını devam ettirmişler ve bir tarikat haline getirmişlerdir.

Desûkî vefat ettiğinde halvethânesine gömülmüştür. Sağlığında bu halvethânenin yanında inşasına başlanan cami el-Câmiu'l-İbrâhîmî veya Ma'hedû Desûk diye bilinir. Sultan Kayıtbay tarafından onarılan ve daha sonra bazı değişiklikler geçiren cami bugünkü şeklini 1885'te Hidiv Tefvîk zamanında almıştır.

Desûkî bir yönüyle şeriata çok bağlı, diğer yönüyle son derece esrarengiz bir sâfidir. Müridlerin şeyhlerine çok bağlı olmaları, şeyhlerin de müridlerine evlâtları gibi muamele etmeleri gerektiğini belirtir. Helâl yemeye, hak hukuk gözetmeye ve şeriatın hükümlerine sıkı bir şekilde bağlı kalmaya büyük önem verir. Şeriatla hakikatin, zâhirle bâtının bağdaştırılmasını ister. Hakikati tasvir ve ifade olarak değil zevk ve yaşama olarak anlar.

Desûkî'nin esrarengiz yönü ayrı bir önem taşır. Kendisinden bahseden bütün kaynaklar onun Süryânî, İbrânî ve eski Mısır dillerini bildiğini, hayvanların ve kuşların lisanından anladığını kaydediler. Şa'rânî, Desûkî'nin bildiğini ileri sürdüğü dille söylenmiş bazı metinler nakleder ki bunların ne anlama geldiği bilinmemektedir. Bu metinleri açıklamak için yapılan zoraki yorumlar ise gerçek olmaktan uzaktır. Aynı ifadelere Desûkî'nin *hizb**lerinde de rastlanır.

Desûkî "nûr-ı Muhammedî" fikri üzerinde de durmuş ve bu nuru Allah'ın ezeli bir tecellisi saymıştır. Zaman zaman cezbelenen, "Yüce makamlarda Hz. Muhammed'in nuru ile, tûfanda Hz. Nûh ile, rüya görürken Hz. İbrâhim ile ve beşikte Hz. İsa ile idim" gibi *şathiye**leri de bulunan Desûkî'nin kendisini Tanrı ile aynıleştirdiğinden de bahsedilir. Mukbil onun bu tür sözlerini "çirkin lâflar ve hurafeler" olarak değerlendirir (bk. Sâlih b. Mehdî, s. 242, 309). Âmir en-Necâr da, "Desûkî'nin *sekr**i *sahv**ından daha çoktu" der ve şiirlerinin bunu açıkça gösterdiğini belirtir (*e't-Turuku's-şâfiyye ft Mısır*, s. 254).

Desûkî'nin halvethânesinde inzivaya çekildiği yıllarda bazı eserler telif ettiği rivayet edilir. Ancak vefat ettiği zaman

ondan geriye sadece birkaç hizb (bk. Âmir en-Neccâr, s. 311-314) ile *el-Cevâhîr* (eserin adı kaynaklarda *el-Cevhere* veya *el-Ha-kâ'îk* şeklinde de geçer) adlı eseri kalmıştı. Şa'rânî bu eserden bazı alıntılar yapar (bk. *Tabakât*, I, 165-183). Bundan başka tasavvufî düşüncelerini konu alan bazı şiirleri de vardır (a.g.e., I, 157).

BİBLİYOGRAFYA :

Makrîzî, *Kitabü's-Sülûk*, I, 739; Bulkinî, *Tabakâtü's-Şernûbî*, Kahire 1305, s. 2-4; Menûfî, *Cemheretü'l-evliyâ*, Kahire 1387, II, 238-245; Şa'rânî, *et-Tabakât*, I, 143-158, 165-183; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, V, 350 vd.; Zebîdî, *İk'd*, s. 46; a.mlf., *Tâcü'l-'arûs*, VI, 344; Harîrîzâde, *Tibyân*, I, vr. 110^a-127^b; Ahmed Celâleddin el-Karakî, *Hayâtü Şeyhi'l-İslâm Ebi'l-'Ayneyn el-Kuṭbû's-Seyyid İbrâhîm ed-Desûkî* (nşr. Ahmed İzzüddin Halefullah), Tanta 1969; A. Le Chatelier, *Les Confrères Musulmanes du Hedjaz*, Paris 1887, s. 190; Ali Paşa Mübârek, *el-Hıtaṭü't-Tevfîkiyye*, Kahire 1306, XI, 7; Hocazâde Ahmed Hilmi, *Hadikatü'l-evliyâ*, İstanbul 1318, s. 30 vd.; Sâlih b. Mehdi, *el-A'âmû's-şâmiḥ*, Kahire 1328, s. 242, 309; Hüseyin Vassâf, *Seftne*, I, 253-258; E. W. Lane, *An Account of the Manners and Customs of the Modern Egyptians*, London 1890, I, 303-307; Tefvik et-Tavil, *et-Taşavvuf fi Mısr*, Kahire 1946, tür.yer.; Nebhânî, *Kerâmâtü'l-evliyâ*, I, 388; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, I, 79; Ahmed İzzüddin Halefullah, *Min Kâdetü'l-fikri's-şâfiyyi'l-İslâmî: es-Seyyid İbrâhîm ed-Desûkî*, Kahire 1968; Sü'ad Mâhir Muhammed, *Mesâcidü Mısr ve evliyâ'ühe's-şâlihân*, Kahire 1391/1971, II, 306-309; Abdüttewâb Abdülazîz, *Sîdt İbrâhîm ed-Desûkî*, Kahire 1972; Hasan Şemme, *Meserretü'l-'ayneyn*, Kahire 1972; Abdülâl Kühayl, *Ebû'l-'Ayneyn ed-Desûkî*, Kahire 1975; F. De Jong, *Turuq and Turuq-Linked Institutions in Nineteenth Century Egypt*, Leiden 1978, s. 8, 18, 38; Âmir en-Neccâr, *et-Turukû's-şâfiyye fi Mısr*, Kahire 1983, s. 249-274, 311-314; Büstânî, *DM*, I, 247; Kasım Kufralı, "Desûkî", *İA*, III, 555-556; Walid Khalidi, "al-Dasûkî, İbrâhîm b. 'Abd al-'Azîz", *EI*² (İng.), II, 166-167; Ferid Vecdî, *DM*, I, 13.

MEHMET DEMİRCİ

DESÜKÎ, İbrâhîm b. Abdülgaffâr

(إبراهيم بن عبدالغفار الدسوقي)

(ö. 1300/1883)

Ezher âlimlerinden,
tanınmış musahhih.

1226 (1811) yılında Desuk'ta doğdu. Küçük yaşta babasını kaybetti. İlk tahsilini ve hıfzını Desuk'ta tamamladı. Daha sonra Kahire'ye giderek Ezher'e girdi. Hadârî, Mustafa el-Bülâkî ve Muhammed Arefe ed-Desûkî gibi çoğu Desuklu olan hocalardan ders aldı. Öğrenciliği sırasında görüştüğü bazı hocalarıyla daha sonra da münasebetini devam ettir-

di. Bunlardan Mustafa el-Bülâkî ve Ahmed Mersaffî'nin Desûkî üzerinde önemli tesirleri olmuştur. Nitekim matematik ve geometriye olan merakı Bülâkî'den, dil ve edebiyata karşı ilgisi de Ahmed Mersaffî'den gelmektedir.

Kabiliyeti, edebiyat ve şiire olan ilgiyle hocalarının dikkatini çeken Desûkî, Ezher'deki öğreniminden sonra burada Arap dili ve edebiyatı hocalığına getirildi. Bir müddet sonra Ebû Za'bel Tıp Medresesi'ne yardımcı musahhih olarak tayin edildi (1248/1832); bu medresede telif ve tercüme edilen tıp kitaplarının tashihiyle meşgul oldu. Ardından Mühendishâne'ye (Medresetü'l-mühendishâne) musahhih olarak gönderildi. Aynı zamanda burada Arap dili ve edebiyatı ile Fransızca'dan Arapça'ya tercüme derslerinin yanı sıra mekanik, dinamik, cebir, geometri ve kimya gibi mühendislikle ilgili çeşitli dersler verdi. Ancak mühendishâne Bulak'a nakledildikten bir müddet sonra Said Paşa zamanında kapatıldı. Bunun üzerine Bulak Emîriye Matbaası musahhihliği ve *el-Veḳāyi'u'l-Mısrîyye* gazetesini muharrirliğine getirildi. Mehmed Ali Paşa ve Abbas Paşa zamanında Fransızca'dan tercüme edilen bütün matematik kitaplarının tashihiyi yaparak bunlardan birçoğuna, o günkü musahhihliğin gereği olarak mukaddimeler, secili hâtimeler yazdı ve eser adlarının Arapça karşılığını tesbit etti. Zaman zaman *el-Veḳāyi'u'l-Mısrîyye* gazetesinin çıkarılmasına yardımcı oldu. Ayrıca 1865 yılında reisületibbâ Muhammed Ali Paşa ile birlikte, Mısır'da Arapça olarak ilk defa yayımlanan ve *el-Veḳāyi'u'l-Mısrîyye*'den sonra en eski yayın organı olan *el-Ya'sûb* adlı tıp dergisini çıkararak bu dergide makaleler yazdı. Hidiv İsmâil Paşa zamanında bilgisi, kültürü ve kabiliyetiyle temayüz eden kimselerin gelebildiği Bulak Matbaası başmusahhihliğine yükseldi. Emekli oluncaya kadar bu görevde kalan Desûkî Kahire'de vefat etti.

Desûkî'nin hayatında İngiliz şarkiyatçısı Edward William Lane ile tanışmasının önemli bir yeri vardır. Mısır'a ilki 1825 yılında olmak üzere üç defa gelen ve belli sürelerle burada kalarak Arapça öğrenen, Mısır ve İslâm kültürüne vâkıf olan Lane Arapça-İngilizce bir sözlük yazmayı düşünüyordu. Bu iş için de kendisine yardımcı olarak arkadaşı Fransız müsteşriki Fresnel Desûkî'yi tavsiye etti. Bunun üzerine 1842'de üçüncü defa Kahire'ye gelen Lane Desûkî ile tanış-

tı; böylece yedi yıllık bir çalışma sonunda (1842-1849), kendi adına 1863 yılında Londra'da yayımlamaya başladığı *Arabic English Lexicon* adlı sekiz ciltlik sözlüğü büyük ölçüde hazırlamış oldular. Lane eserin önsözünde Desûkî'ye teşekkür etmektedir. Uzun beraberlikleri süresince birbirlerinden etkilenen Desûkî ve Lane'in bu ortak çalışma ve dostlukları Ali Paşa Mübârek tarafından *Kıṣṣatü 'Alemin'd-dîn* adıyla romanlaştırılmış, 1500 sayfalık roman dört cilt halinde basılmıştır (İskenderiye 1299). Ahmed Emîn'e göre söz konusu roman tamamlanmamış olmasına rağmen Mısır'da yazılan ilk roman olup konusu ve dili itibarıyla değerli bir eserdir. Ancak edebiyat tarihçileri böyle önemli bir eseri, ihmalleri veya bilgisizlikleri sebebiyle ele alıp değerlendirmemişlerdir (eş-Şekāfe, I/128, s. 749).

Eserleri. Desûkî'nin cebir ve geometriye dair risâleleriyle *el-Veḳāyi'u'l-Mısrîyye* gazetesi ve *el-Ya'sûb* dergisindeki yazılarının dışında başlıca çalışmaları şunlardır: 1. *Maḳāle şukriyye li'l-hazretü'l-İsmâ'iliyye 'alâ inşâ'i dâri'l-virâkı'l-Mısrîyye* (Bulak 1288). 2. *Risâle fi feẓâ'il-i-hayl ve şifâtü'l-ciyâd* (GAL Suppl., II, 726). 3. *'Unvânü'l-beyân ve bustânü'l-eẓhân* (Kahire 1288). 4. *Hâşiye 'alâ Sirâci'l-münîr* (Bulak 1285, 1299; Kahire 1311). Hatib eş-Şirbînî'nin *es-Sirâcü'l-münîr fi'l-i'âneti 'alâ ma'rifeti ba'zî kelâmi rabbine'l-hakîmi'l-ḥabîr* adlı eseri üzerine yaptığı bir hâşiyedir. Desûkî'nin bunlardan başka *Hüsnü'l-berâ'a fi 'ilmi'z-zirâ'a ve el-Hucecû'l-beyyinât fi 'ilmi'l-hayvânât* adlı eserlerinin bulunduğu söylenmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lane, *Lexicon*, I, Mukaddime; L. Şeyho, *el-Âdâbü'l-'Arabîyye*, Beyrut 1910, II, 93; Ph. Di Tarrâzî, *Târîhu's-şahâfeti'l-'Arabîyye*, Beyrut 1913, I, 67; *Hedîyyetü'l-'ârifin*, I, 45; Serkis, *Mu'cem*, I, 875; Brockelmann, *GAL*, II, 629; Suppl., II, 726; Cemâleddin eş-Şeyyâl, *Târîhu't-terceme ve'l-hareketi's-şekâfiyye*, Kahire 1951, s. 115-116, 182, 194, 226-227; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, I, 48; C. Zeydân, *Âdâb*, IV, 415; Ziriklî, *el-A'âm* (Fethullah), I, 47; Ahmed Emîn, "eş-Şeyh ed-Desûkî ve Mister Lane", *eş-Şekāfe*, I/126, Kahire 1360/1941, s. 685-687; I/127, s. 717-720; a.mlf., "Kıṣṣatü 'Alemin'd-dîn", a.e., I/128, s. 749-754; Halîl Sâbât, "Maṭba'atü Bulâk fi 'ahdihi's-şânî 1841-1882", *Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb*, XXIV/1, Kahire 1962, s. 21; I. Goldziher, "Desûkî", *İA*, III, 556; a.mlf., "al-Dasûkî", *EI*² (İng.), II, 167.

ZÜLFİKAR TÜCCAR